

В.Щербатюк (Київ),
доцент кафедри історії України Національної Академії внутрішніх справ України,
голова Лисянської районної організації "Витоки" Всеукраїнської спілки краєзнавців,
кандидат історичних наук

ЗВЕНИГОРОДСЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ

Воєнна історія. – 2002. – № 2. – С. 43–53.

[Також опубліковано: Визвольний шлях. – 2002. – № 7. – С. 46–57.]

Після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. більшість українського селянства не сприйняла нову владу. Ще більше зросло невдоволення присутністю в Україні німців та австро-угорців. Згідно із законом "Про Гетьманську владу" П.Скоропадський отримав необмежені права. Він зосередив у своїх руках не тільки виконавчу, а й законодавчу та судову владу. Новоутворена держава за формою правління повністю відрізнялася від УНР. Проте цю владу не можна вважати диктатурою у повному розумінні цього слова. Адже з перших днів установлення гетьманського режиму П.Скоропадський опинився у цілковитій залежності від окупаційних властей¹.

Вивезення значної кількості продовольства до Німеччини, Австро-Угорщини та РСФРР вело до загострення економічної і продовольчої кризи в Україні². Ще більше озлоблювали селян проти влади розпочаті ще за часів Центральної Ради каральні експедиції, які за Гетьманату стали неодмінною рисою режиму. Карателі, як правило, застосовували принцип колективної відповідальності: розмір стягнень розподілявся між усіма мешканцями населеного пункту, незалежно від їхнього соціального статусу, рівня матеріальної забезпеченості. В разі неспроможності частини населення сплатити контрибуцію її погашала інша частина - заможні верстви населення³. Тому селяни дедалі частіше виявляли непокору і протест, які поступово переростали в більш активну форму протесту - створення селянсько-козацьких партизанських загонів, що ставали опорою антиокупаційної та антигетьманської, а пізніше й антибільшовицької боротьби на селі.

Одним з найбільших виступів українського селянства проти присутності в Україні німецько-австро-угорського війська й уряду П.Скоропадського було Звенигородське повстання, що й досі ще належно не висвітлено в історичній літературі. Досить односторонньо, з радянських позицій, його показували у своїх працях В.Є.Тичина⁴, М.І.Супруненко⁵, П.М.Балковий⁶. Частково подій повстання торкалися дослідники П.Христюк⁷, П.Захарченко⁸. Докладніше, але не повно - В.Ф.Солдатенко⁹ та ін. На наш погляд, найширше події повстання розкрито в праці О.Доценка "Історія Звенигородського Коша Вільного Козацтва"¹⁰, написаної на основі рукописів майбутнього генерала-хорунжого армії УНР Юрія Тютюнника. Проте в статті слабо висвітлено події на Лисянщині, з яких, по суті, й розпочалося Звенигородське повстання: сутичка карателів у селах Орли, Ганжалівка, блокада німецького гарнізону в Лисянському костьолі, дії окремих партизанських загонів у цьому регіоні, участь місцевих більшовиків у боротьбі з окупаційними військами та їх вплив на селянство, приєднання до повстанців загонів з Таращани тощо.

Значну інформацію про ці події ми черпаємо з газети "Звенигородська думка", що її напередодні повстання заснували окремі діячі штабу Вільного Козацтва І.Капуловський, Демерлій, О.Титаренко та ін. Надруковані в ній накази Центральної Ради, що надсилались до повітових органів, розпорядження військового начальника, а пізніше коменданта Звенигородського повіту М.Павловського, звернення місцевої адміністрації до селян проливають світло на події того часу. Вагоме значення в дослідженні повстання,

висвітленні постатей його лідерів мають окремі документи архівів України. Повстання розпочалося 3 червня 1918 р. виступом селян с.Орли Лисянської волості Звенигородського повіту проти карального загону, що прибув у село. Загін був ущент розгромлений. Це надихнуло селян на боротьбу, які тільки й чекали слушного моменту для виступу проти окупаційних військ. 4 червня у с.Ганжалівка селяни розгромили ще один німецько-гетьманський загін. Повстання швидко перекинулося на сусідню Лисянку. Німці змушені були залишити містечко. Проте вже через кілька днів до Лисянки вїхав каральний загін кадетів для придушення повстання. Відчувши опір селян, на допомогу кадетам до Лисянки прибули німці. Проте повстанці, основу яких становили загони Вільного Козацтва отаманів Туза і досить авторитетного серед місцевого селянства Квітковського - 29-річного (на той час. - В.Щ.) українця, вихідця з Уманського повіту¹¹ та інші озброєні групи, що виявляли своє невдоволення поверненням німецьких військ, змусили дві німецькі роти і півтори сотні карателів зачинитися в місцевому польському костьолі. Завдяки доброму озброєнню німці разом з кадетами успішно оборонялися.

У той час повстання охопило увесь повіт: 5 червня виступили селяни сіл Моринці, Пединівка, Вільшана. 7 червня на боротьбу піднялися селяни с.Озерне, в руки повстанців перейшли Піски - передмістя м.Звенигородка. Селянсько-козацькі загони громили карателів і ліквідовували місцеві органи гетьманської влади¹².

На допомогу лисянцям прибували озброєні групи селян. Так, з Вільшани і Тарасівки прибув загін під проводом Шендрика, з Моринець надійшли чотири козацькі сотні. Проти німців об'єдналися усі верстви сільського населення з різнобічними політичними поглядами. Скористалися ситуацією і більшовики. Незважаючи на свою малочисленність, вони організовували окремі загони і вливалися в селянсько-козацьке військо. Значно пізніше такі факти дали підстави радянським історикам трактувати Звенигородське повстання як виступ селян, організований і очолений більшовиками.

Протягом трьох днів повстанці штурмували Лисянський костьол. Оточені опинилися в надзвичайно скрутному становищі. Вони вирішили атакувати вночі міст через р.Гнилий Тікич, прорватися на правобережну частину містечка і, вирвавшись з Лисянки, пробиратися до Звенигородки. Як не дивно, але їм це вдалося. Серед місцевого населення ще й нині ходять різні версії щодо цього прориву: одні кажуть, що варта на мосту заснула, інші - про те, що частина повстанців домовилася з німцями і таємно пропустила їх через міст. Проте, як би там не було, лисянські загони почали переслідувати ворога. Окрема група повстанців під керівництвом Грибенка рушила на переріз втікачам через с.Неморож і зупинила їх поблизу с.Озірне. З тилу вдарив лисянський загін. Розгорнувся запеклий бій. Однак у вирішальний момент повстанські сили атакував німецький загін із Звенигородки. Повстанці змушені були відступити. Ворожі загони об'єдналися і відійшли до Звенигородки, поблизу якої вже зібралося близько 15 тис. повстанців¹³. Серед керівників повстанських загонів були досвідчені отамани, які ще рік тому стояли у витоків Вільного Козацтва: Никодим та Хресант Смокції, Семен Гризло, Антін Шкільний та ін. Вони, не жаліючи власного життя, захищали рідний край від іноземної окупації. Останній значно пізніше, під час Другої світової війни, був одним з організаторів підрозділів ОУН на Звенигородщині¹⁴.

Повстанським рухом проти окупаційних військ у краї керував Л.Шевченко, родич геніального українського поета Тараса Шевченка. Його брат Ананій був курінним Тарасівської сотні Вільного Козацтва. Це був типовий ватажок, надзвичайно сміливий, але не мав потрібної освіти¹⁵. Роботою штабу повстанців керував поручик Кривда. Ідейним натхненником став отаман Звенигороського коша Вільного Козацтва Ю.Тютюнник. Напередодні повстання його було призначено уповноваженим 7-ї дільниці демобілізації Південно-Західного фронту¹⁶. Це дозволило керівництву Вільного Козацтва контролювати склади із значною кількістю зброї.

Після перевороту гетьмана Скоропадського проти нього на сторінках газети "Звенигородська думка" відкрито виступила повітова влада. Газета закликала селян до непокори гетьману, надрукувавши відповідні накази Української Центральної Ради, які були видані в січні 1918 р. для організації влади в краї. Також були опубліковані антигетьманські розпорядження і звернення повітового військового начальника Михайла Павловського та постанови повітового комітету соціал-революціонерів. За це німецька влада на прохання гетьмана отримала наказ арештувати М.Павловського. Сам Павловський пізніше згадував: "...Побачивши рух німців, я наказав бувшій при мені сотні козаків негайно роз'їхатись до дому, а сам зі штабом виїхав до с.Гусакове, де на той день була скликана нарада курінних отаманів. Приїхавши до с.Гусакове, я з'ясував курінним отаманам обставини останнього (моменту) і наказав їм усіма засобами проводити організацію і виступити лише тоді, коли демократія викине гасло... Я передав отаману гусаківської волості сотнику Поїдинку - сам зі своїм штабом виїхав до Одеси, де жив на березі моря у рибацькій хатині..."¹⁷

Як бачимо, на момент повстання отамана Звенигородщини, члена УЦР, хто, на нашу думку, повинен був керувати повстанням проти окупаційних військ і влади гетьмана, у повіті не було. Правда, перед своєю втечею вся зброя в кількості 10 000 рушниць, 43 кулеметів (а зі слів Павловського - більше 10018, 2 гармат, одного панцерника та багато амуніції були роздані селянам. Зброя вивозилася чотири ночі. В останню ніч варта поламала двері, розкидала рештки майна. Разом з Павловським і кількома його товаришами зникла комендантська сотня, знищивши свою канцелярію¹⁹. У такій ситуації Ю.Тютюнник, щоб зняти із себе підозру про причетність до зникнення зброї зі складу, на другий день вранці телефонував до Києва про грабунок у Звенигородці. Сповістив він про це й керівництво місцевого німецького гарнізону, де його протримали 6 годин під вартою, а потім звільнили, взявши з нього підписку про невийзд з міста. Наслідком подій стало те, що керівника німецького гарнізону, з яким козацькі отамани могли ще ладити, перевели до Умані, а в Звенигородку призначили нового. Разом з цим до міста прибув німецький полк, а через кілька днів і каральний загін. За словами О.Даценка, німці розпочали справу, яку не вдалося здійснити більшовицьким загонам Муравйова: селян катували, дівчат і молодичь гвалтували, у селах повіту почалися масові пограбування²⁰.

Тютюнник закликав не піднімати повстання, щоб не викликати в краї цілковиту руїну. Проте втримати селян від виступу було важко. Тоді Ю.Тютюнник прийняв рішення очолити повстанський рух проти гетьмана і наказав чекати його повернення з Києва. У Києві Тютюнник не знайшов підтримки. Проте зустрівся із самим гетьманом. Про свою подорож він пізніше згадував: "У мене не залишилося твердого переконання, що карателі не робили з відома гетьмана, хоч Полтавець і гетьман з усею силою обурювалися на провокаторів. При мені була написана телеграма з наказом відкликати карателів зі Звенигородщини, але при мені прийшло повідомлення, що карателі знищені селянами під м.Лисянкою. Не сказали нічого і в гетьманській палаті"²¹. З цим Ю.Тютюнник вирушив до Звенигородського повіту. Через кілька днів він був уже в с.Княжа, де отаманував дід Шаповал. У селі все населення було при зброї, на майдані стояла гармата, повернута в напрямку м.Шпола. Шаповал розповів Тютюннику, що його плани - розбити німців у Шполі. Він глибоко вірив у перемогу.

З Княжої Тютюнник добрався до с.Богачівка, звідти - до штабу повстанців, де зустрівся з Л.Шевченком, якому повідомив найнеприємнішу для ватажка повстанців річ, яка доводила його до божевілля: повстала лише Звенигородщина, а у провідників національного руху не було ніякої позиції до повстання. Л.Шевченко відверто повідомляв Тютюннику: "Вам нічого мішатися в цю справу. Не маємо права втягати до повстання хоч одну людину, яка потім може бути потрібною для політичної роботи. Я тепер не маю віри

в успіх. Можливо, що це прийде згодом. Завтра поведемо рішучу атаку на місто. Його треба захопити. Перемога наша під Звенигородкою може підняти населення сусідніх повітів, а потім побачимо. Хоч би одна особа приїхала сюди, яка користується авторитетом по всій Україні. А Вам можу передати головну команду, коли Ви находите це необхідним. Та в ніякому разі не допущу до того, щоб виявлена була ваша участь у повстанні, коли Ви не берете на себе головної команди. Для другорядної ролі не маєте права ризикувати. А тепер допоможіть скласти наказ про атаку". Юрій Тютюнник пізніше так характеризував Л.Шевченка: "Голос його брнів рішуче. Відчувалася воля людини, яка вирішувала щось важливе"²².

На ранок 9 червня штаб повстання перенесли до с.Озерне, звідки було видно всю Звенигородку. Чисельність козацько-селянського війська зросла до 30 тис. чол.²³ Повстанці розпочали атаку. Німці відчайдушно захищали кожний будинок і чекали на допомогу. А допомога могла надійти лише з Умані, бо в Шполі отаман Шаповал, як і планував, вщент розгромив німців. Раптом повстанська розвідка донесла, що з боку м.Тальне до Звенигородки прямують німецькі війська. Для їх ліквідації на зустріч було направлено чотири козацькі сотні, дві з них - Кирилівська та Гусаківська - вважалися найкращими. Виконання завдання покладалося на старшину Федота Бондаря. Поблизу с.Гусакове кілька загонів, одним з яких командував місцевий житель Г.Іванченко²⁴, зробили засідку. За дуже короткий час козаки захопили в полон 300 німців і що найважливіше - їх гармати. Перемога поблизу Гусакового ще більш підняла дух повстанців.

Артилерія значною мірою допомогла повстанцям. Бондар уперто обстрілював приміщення ремісничої школи, де зосередилася значна кількість німецького війська. В той час повстанці зайняли горілчаний склад, захопивши в полон частину німців. Зважаючи на безвихідну обстановку, німці вивісили на ремісничій школі білий прапор, утворили свою раду і вислали її представників до повстанців для переговорів. Трохи пізніше такий же прапор з'явився і на стінах комерційної школи.

Умови для німців були тяжкими. У попередніх переговорах повстанці вимагали від них невтручання у внутрішнє життя України. Тепер, усвідомлюючи, що перемога здобута великими жертвами, враховуючи, що німці не дотрималися свого слова і почали захищати московський елемент в Україні, повстанці вимагали від німців конфіскації всієї наявної зброї, а самих - залучити до робіт на цукроварнях і полях з посівами буряків. Так і сталося: німці віддали всю зброю і під наглядом українських старшин пішли полоти цукрові буряки, а кадети були розстріляні²⁵.

Звістка про перемогу над німцями у м.Звенигородка блискавично розлетілася по інших повітах Київської губернії та за її межі. Надзвичайно зріс авторитет Левка Шевченка. Майже весь Звенигородський повіт перебував у руках повстанців. Окупанти і гетьманці контролювали лише основні шляхи сполучення, спалюючи придорожні села, рухатися вглиб повіту не наважувалися. Лише один раз два німецьких батальйони піхоти й одна артбатарея вступили в бій поблизу м.Тальне. Проте вимушені були відступити, залишивши частину своєї зброї²⁶.

До Звенигородки дійшло повідомлення про повстання в Таращанському повіті. 8 червня в с.Стрижавка цього ж повіту почали зосереджуватися повстанські загони. Наступного дня німецько-гетьманський каральний загін обстріляв село з артилерії і вступив до населеного пункту. Проте на допомогу повстанцям підійшли козацько-селянські загони із сусідніх сіл. Карателі були розгромлені. До 10 червня в руках повстанців були П'ятигір'є, Плоске, Жашків. Під Жашковом козаки розгромили великий

німецький загін, захопили артилерію. 12 червня повстанці атакували м.Тараща. При підтримці міщан і загонів, які підійшли із сіл Улашівка, Керданов, Лисовичі місто було взяте. Німецькі війська і гетьманці втекли в напрямку Білої Церкви²⁷. Таращанський повстанський штаб 11 червня видав наказ про створення в усіх селах і волосних містечках повіту охоронних козацьких сотень, а 19 червня вийшов наказ про проведення обліку чоловіків віком від 20 до 40 років і розподіл їх за військовими спеціальностями. Таращанці встановили зв'язки з окремими загонами Звенигородського, Уманського, Васильківського, Сквирського, Канівського та інших повітів. Однак через кілька днів вони вимушені були залишити Таращу.

Активністю селянства намагалися скористатися більшовики. В окремих регіонах вони утворювали ревкоми, повстанські штаби, поширювали на маси свою ідеологію. Більшовицький повстанський штаб утворився і в Лисянці, начальником якого став П.Артеменко. З підпілля вийшов Лисянський ревком, очолюваний більшовиком Т.Артеменком. Для успішного розвитку більшовицького руху на Лисянщині з Києва навіть прибув заступник командувача більшовицькими військами Баляс. Взагалі за організаційною та ідеологічною роботою осередків РСДРП(б) у повстанському антинімецькому русі уважно стежив керівник партії більшовиків В.Ульянов (Ленін). В інтерв'ю кореспонденту шведської газети "Folkets Dagblad Politiken" 1 липня 1918 р. стосовно становища в Україні він заявив: "Селяни озброюються і великими групами нападають на німецьких солдатів, де б вони їм не зустрілись. Цей рух шириться. Завдяки німецькій окупації більшовизм в Україні став свого роду національним рухом. Він об'єднує навколо себе людей, які раніше про більшовизм і чути не бажали"²⁸. У такій ситуації Звенигородський повстанський штаб намагався об'єднати повстанський рух і очолити його. Представники штабу звернулися із закликом до інших повітів організувати загальний повстанський центр, терміново встановити зв'язки із Звенигородським штабом і виконувати його розпорядження. Йшов час, але робота в цьому напрямку не розпочиналася. Тому для її організації Л.Шевченко вислав із Звенигородки до сусідніх повітів козацькі загони. Однак час був втрачений: більшість селян, вважаючи, що небезпека ліквідована, повернулася додому.

Тимчасом німці стягували свої сили для початку штурму Звенигородки. Атаку було заплановано на 13 червня. Л.Шевченко послав свого старшину до Ю.Тютюнника за порадою. На думку останнього, боротися із значно переважаючими німецькими силами було абсурдом. Тютюнник запропонував два рішення: а) негайно перейти в наступ і прорватися в якому-небудь напрямку, після чого запровадити партизанку; б) як тільки смеркне, то зараз же розбитися на малі загони і перебратися вночі лісами до своїх домівок, приховавши зброю до кращого часу²⁹. Левко Шевченко прийняв рішення розпустити повстанців і до 12 години ночі у місті їх уже не було.

Л.Шевченко турбувала майбутня доля Ю.Тютюнника, адже його роль у повстанні була відома. Тому для створення певної думки, яка пізніше дійде до німців, Шевченко вирішив арештувати Тютюнника. Під збільшеною охороною вдень його провели до штабу по головній вулиці Звенигородки на очах у населення. Допит робився в присутності заарештованого росіянина полковника Коновалова, який до початку повстання був у повіті військовим начальником. Від них обох узяли підписку, що вони, як і раніше, будуть служити народові України, і відпустили.

Розпустивши військо, Л.Шевченко залишився на ніч у Звенигородському готелі "Брістоль". Він вирішив наступного дня віддати себе у руки німців і в такий спосіб зменшити кару над селянами. Ю.Тютюнник намагався переконати, щоб той змінив рішення, але даремно - Левко стояв на своєму.

Вранці до Звенигородки увійшли німці. Комендантом міста призначено того ж самого офіцера, який був на цій посаді й до "пограбування" складу зброї. Цей факт, власне, врятував Тютюнника від російських офіцерів, які прибули також у місто. Про арешт Шевченка Ю.Тютюннику пізніше розповів власник готелю "Брістоль" Грановський, батько майбутнього відомого більшовика, який певний час керував справами Московського Раднаркому: "Мене розбудили рано і сказали, що... прийшли німці... Штаб німецької дивізії розташувався напроти мого готелю в помешканні нижчої початкової школи. Я чекав, що буде (далі. - В.Щ.). Прибігає слуга готелю Петро і каже: "Шевченко дзвонить зі свого номера"...Я перелякався і побіг до нього. А він лежить в постелі роздітий. Я кажу: "Пане Шевченко! Німці прийшли в місто". А він: "Ну той що? Тільки німці?". Кажу: "Ну да німці." (У відповідь Шевченко. - В.Щ.) "Ну то ще будуть і французи. А поки що Ви мені потрібні. Пошліть до мене слугу". Служі він наказав, щоб той приніс цигарок, подав води, зробив яєшню і заварив каву... Він поголився, умився, зробив манікір, з'їв яєшню, випив каву, надів своє гумове пальто і вийшов з готелю. Я гадав, що він буде втікати, а він став на ганку готелю проти вікон німецького штабу, запалив цигарку і поглядає собі на німців. У німецькому штабі помітили Шевченка і в мить він був оточений кількома десятками німців. Вони скомандували йому (щоб той підняв. - В.Щ.) до гори руки. Шевченко спокійно виконував накази німців і відповідав на їх запитання. Тільки на лиці помітно зблід. Хвалить Бога, що німці хоч мене не заарештували"³⁰.

Л.Шевченка відправили до Києва. Розпочалося слідство. Його тримали не у в'язниці, а при німецькій комендатурі. Шевченку дозволяли виходити до міста під охороною німецького старшини і двох підстаршин. Через два місяці після арешту під час такої прогулянки по місту йому вдалося втекти від охорони.

Після приходу в Звенигородку німців та арешту Л.Шевченка у повіті було спалено кілька сіл, розстріляно частину повстанців, тисячі осіб з числа інтелігенції заарештовано і вислано до таборів у Німеччину. В липні значні сили повстанців Звенигородщини і Таращанщини все ж таки об'єдналися, відбулося їх переформування: вони були зведені у два піхотних та один кулеметний полки, артилерійську колону, кавалерійський ескадрон. Проте значно переважаючі сили окупаційних військ змусили звенигородсько-таращанські повстанські загони, які не склали зброю, відступати до кордонів з більшовицькою Росією і переправитися на лівий берег Дніпра. Такими здебільшого були загони селян, на яких певною мірою вплинула ідеологія більшовиків. Інші ж розійшлися по домівках, або залишилися партизанити в місцевих лісах. З останніх, на думку сучасного дослідника П.Захарченка, в Звенигородському повіті на кінець літа 1918 р. діяло лише два маленьких загони³¹. Ми вважаємо, що їх кількість була значно більшою і могла зрости надзвичайно швидко по мірі посилення невдоволення місцевого селянства, що й сталося пізніше. Про це свідчить один з документів Київського губернського старости до німецького командування, де зазначалося, що хвилювання селян на Лисянщині набуло характеру партизанської війни³². Про безперервність і навіть посилення в липні-серпні 1918 р. партизанської боротьби на Звенигородщині можна робити висновок з тверджень В.Солдатенка. Він у своїй книзі "Українська революція. Історичний нарис" на основі аналізу документів департаменту Державної варті МВС запевняє: "Збільшилась, порівняно із червнем, територія, контрольована повстанцями у Звенигородському й Таращанському повітах Київщини"³³.

Наприкінці липня після жорстокого бою поблизу с.Стеблів Київського повіту частина повстанців прорвалася через ворожі позиції до Дніпра. 2 серпня через стратегічний міст біля с.Кайлове Переяславського повіту на Полтавщину переправився двотисячний загін повстанців. Через два дні в районі Трипілля на лівий берег

переправився новий загін, захопивши із собою пароплав. У районі Черкас на Лівобережжя вони переправлялися пароплавом "Ваня". Інші пароплави "Мукомол", "Стріла" і "Фаня" також були задіяні в перевезенні повстанців³⁴.

Переправившись на Лівобережжя, частина повстанців із Звенигородщини, Таращанщини, Канівщини, Уманьщини та Сквирщини в основному зосередилась у так званій нейтральній смузі, яка на осінь 1918 р. становила близько 500 верст. Тут же перебували значні сили червоної гвардії. Саме звідти в Україну здійснювалися військові експедиції, які, як правило, всіляко заохочувались і фінансувались російськими більшовиками і мали на меті, крім іншого, дестабілізувати обстановку в порубіжних районах України³⁵. Невелика кількість повстанців вступила до сформованої російськими більшовиками першої радянської української дивізії і становили основне ядро Таращанського полку. Українці в цій дивізії становили лише 27%.

Історія Звенигородського повстання не буде повною, якщо ми не розповімо про подальшу долю Л.Шевченка. Інформацію черпаємо із статті, опублікованої М.Павловським у газеті "Нова Рада"³⁶ та листа-відповіді Шевченка³⁷, а також з коментарів до цих статей Ю.Тютюнника, що їх опублікував О.Даценко у своїй статті про Звенигородський кіш Вільного Козацтва. Зокрема, мова йшла про те, що коли уряд Скоропадського було повалено, Шевченко приїхав до Києва. В цей час Гетьманові поставили у вину провокацію літнього повстання на Звенигородщині, яке нібито проходило під керівництвом Павловського. Тоді Павловський через пресу заявив про свою відсутність у краї і назвав Л.Шевченка провокатором. Останній дав відповідь звинувачувачу, вказавши, що його провокація не більша, ніж провокації Павловського, який у перші дні Гетьманату у своїх відозвах і наказах подав думку про повстання, а сам утік із Звенигородщини. Павловський після повалення Гетьманату був призначений ревізором повітових комендантів і на початку січня 1919 р. мав бути в Звенигородському повіті. 8 січня того ж року Шевченко прибув до м.Звенигородка, де його зразу ж заарештували. Про дальніший хід подій ми дізнаємося з оголошення тогочасної повітової газети: "8-го січня с.р., приблизно в 8 год. 20 хвилин вечора на Гречеській вул. було вбито патрулями комендантської сотні старшину-авіатора Левка Шевченка. Шевченко на святках з'явився до Звенигородки, в розмовах з мешканцями міста нахвалявся знищити ревізора комендантів Павловського, який мав приїхати 8-го січня. За наказом повітового коменданта Мельничука було заарештовано Шевченка і відправлено до міської в'язниці в супроводі одного старшини і 3 козаків. Недалеко від рогу Продольної та Гречеської вулиці Шевченко, користуючись тим, що на вулиці ходили люди, замислив утекти. Він з усієї сили вдарив старшину в груди і почав тікати. Коли на оклик козаків "стій" Шевченко не зупинився, вони вистрілили. Шевченко впав убитим. По словам козаків, вони цілились не в утікача, а в повітря над його головою, але одна з куль влучила йому в голову"³⁸. Юрій Тютюнник так прокоментував цю подію: "...Л.Шевченко виїхав до Звенигородки, де застав Павловського. Останній дав наказ заарештувати Шевченка. Арешт провів Нечитайло, який подав у звіті, що під час ескортування Л.Шевченка, арештований кинувся тікати і був забитий вартою. Хто пригадає ті часи на Україні, пригадає пошесть "втікання" заарештованих і їх загибелі від куль і багнетів ескорти. Тому не тяжко буде уявити весь трагізм кінця Л.Шевченка"³⁹.

Звенигородське збройне повстання, що розпочалось у Лисянській волості, мало великий вплив на народні маси і послужило поштовхом до виникнення антигетьманського та протиокупаційного руху в багатьох інших регіонах України. Проте стихійний опір селянства був приречений на поразку. Причинами її були: роз'єднаність дій повстанських загонів, відсутність єдиного керівного центру та конкретних соціально-політичних завдань, вплив більшовицької агітації на окремі повстанські загони, чисельна й

організаційна перевага німецько-австрійського війська над загонами повстанців. Звенигородське повстання, дієздатне ядро якого становило сформоване на українських військових традиціях Вільне Козацтво, сприяло подальшому розвитку громадського суспільства; надихнуло сили національним громадським організаціям, які дуже часто були позбавлені державної опіки; надало досвіду селянству в їх боротьбі з окупантами; ще раз зіткнуло українського селянина з більшовицькою ідеологією, який на практиці черговий раз мав змогу переконатися в її антиукраїнській, тоталітарній, ворожій демократичному суспільству спрямованості. Проте одним з найвагоміших наслідків масової боротьби проти пануючого ладу та його іноземних союзників стало те, що українська патріотична еліта й народні маси відчули в собі сили для боротьби за відновлення демократичної держави.

Примітки

- 1 Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. - К., 1999. - С.518, 519.
- 2 Там само. - С.527.
- 3 Там само. - С.532.
- 4 Тичина В.Є. Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918 р. - Харків, 1969.
- 5 Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине. - М., 1966.
- 6 Балковий П.М. Війна без флангів: партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білогвардійців та інтервентів у 1918-1920 рр. - К., 1966.
- 7 Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920. - Т.3. Прага, 1921.
- 8 Захарченко П. Селянський рух в Україні у контексті антигетьманського повстання (осінь 1918). - К., 1997.
- 9 Солдатенко В.Ф. Назв. праця.
- 10 Даценко О. Історія Звенигородського Коша Вільного Козацтва // Історичний календар Червоної Калини на 1933 р. - Львів, 1933.
- 11 ЧОДА, ф.Р - 189, оп.1, спр.50. - Арк.41.
- 12 Супруненко Н.И. Указ. соч. - С.62.
- 13 ЦДАВОВУ, ф.1216, оп.1, спр.97, арк.252.
- 14 Там само. - Ф.1076, оп.3, спр.11. - Арк.12.
- 15 Даценко О. Назв. праця. - С.96.
- 16 ЦДАВОВУ, ф.1077, оп.6, спр.30. - Арк.114.
- 17 З історії Звенигородського повстання червня 1918 р. Лист отамана Михайла Павловського // Добридень. - 2000. - № 7-11. - 49, 50.
- 18 Там само.
- 19 Даценко О. Назв. праця. - С.94.
- 20 Там само.
- 21 Там само. - С.95.
- 22 Там само. - С.97.
- 23 Супруненко Н.И. Указ. соч. - С.62.
- 24 З розповіді краєзнавця із с.Гусакове на Звенигородщині М.Г.Іванченка, сина Г.Іванченка - одного з керівників козацького загону при штурмі Звенигородки.
- 25 Даценко О. Назв. праця. - С.99.
- 26 Супруненко Н.И. Указ.соч. - С.63.
- 27 Там само.
- 28 Ленин В.И. Полное собрание сочинений. - Т.36. - С.483.
- 29 Даценко О. Назв. праця. - С.100.
- 30 Там само. - С.101, 102.
- 31 Захарченко П. Назв. праця. - С.4.

- 32 Бушин М. У боротьбі за владу рад // Червоний Жовтень. - 1968. - № 65. - 4 червня.
- 33 Солдатенко В.Ф. Назв. праця. - С.540.
- 34 Супруненко Н.И. Указ.соч. - С.65.
- 35 Захарченко П. Назв. праця. - С.6.
- 36 Нова рада. - 1918. - 27 грудня.
- 37 Там само. - 1919. - 7 січня.
- 38 Вбивство Левка Шевченка // Добридень. - 2000. - № 7-11. - С.50.
- 39 Даценко О. Назв. праця. - С.102.